

InDret

Una passa endavant en l'aplicació del dret comunitari de la competència pels jutges nacionals: l'afer *Courage*

Cani Fernández Vicién

Cuatrecasas Abogados
Oficina de Brussel·les

Irene Moreno-Tapia

Cuatrecasas Abogados
Oficina de Brussel·les

Barcelona, Gener 2002

www.indret.com

Sumari

- Abstract
- Fets
- Jurisprudència Comunitària anterior
- Respostes del TJCE en l'afer *Courage*
- Conclusions

Abstract

El Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees (en endavant, TJCE), en la seva [Sentència de 20 de setembre de 2001, *Courage Ltd contra Bernard Crehan*, afer C-453/99](#), s'ha pronunciat un cop més sobre l'efecte directe del dret comunitari i les conseqüències civils de la seva infracció: els particulars que han participat en una infracció del dret comunitari de la competència poden exercitar, davant el jutge nacional, una acció indemnitzatòria de danys i perjudicis contra la resta de partícips de l'esmentada infracció sempre que els reclamants dels danys no hagin tingut una responsabilitat significativa en la distorsió de la competència de que es tracti.

• Fets

En el cas, el TJCE respon a les qüestions prejudicials plantejades el 16 de juliol de 1999 per la Secció Civil del Tribunal d'Apel·lacions per a Anglaterra i Gal·les (*Court of Appeal, England & Wales, Civil Division*) sobre un procediment que enfrontava a la societat *Courage Ltd.*, empresa fabricant de cervesa, i al Sr. *Bernard Crehan*, arrendatari d'un establiment de begudes i vinculat amb ella per un contracte de compra exclusiva.

El 1990, *Courage Ltd.*, un fabricant de cervesa que disposa al Regne Unit d'una quota del mercat de l'esmentat producte del 19 %, i *Grand Metropolitan* (d'ara endavant, «Grand Met»), una societat que posseeix diferents interessos a l'hosteleria i la restauració, van acordar fusionar els seus establiments de begudes (*pubs*), i els van transferir a *Inntrepreneur Estates Ltd* (d'ara endavant, «IEL»), una societat participada a parts iguals per *Courage* i *Grand Met*, perquè els cedís en arrendament. Un acord celebrat entre IEL i *Courage* preveia que tots els arrendataris havien d'adquirir la seva cervesa exclusivament a *Courage* al preu fixat en les tarifes aplicables als locals arrendats per IEL. El 1991, el Sr. Crehan va celebrar amb IEL dos contractes d'arrendament per vint anys que incloïen l'esmentada obligació. Dos anys després, *Courage* el va demandar per falta de pagament del subministrament de cerveses.

Courage Ltd. va reclamar a l'arrendatari l'import corresponent al subministrament de cerveses impagades, i el demandat va invocar en reconvençió la il·legalitat de la clàusula de compra exclusiva conforme a l'article 81 del Tractat CE i va sol·licitar la indemnització dels danys i perjudicis causats per la circumstància que els arrendataris no vinculats per l'exclusivitat compraven la cervesa a preu més baix.

La jurisprudència britànica anterior a aquest cas ja havia establert que una de les parts d'un acord contrari al dret de la competència no pot legítimament reclamar els danys i perjudicis derivats de l'aplicació d'aquell acord per ser precisament causa, i no víctima, de la distorsió, restricció o falsejament de la competència resultant de l'acord.

En l'afer *Gibbs Mew*¹, en el que s'analitzava la compatibilitat d'un acord de compra exclusiva a la llum de

¹ Decisió de la Court of Appeal britànica en l'afer *Gibbs Mew Plc. v. Gemmell* (1999) 01 EG 117. Aquesta sentència es basà en l'afer *Tinsley v. Milligan* [1994] 1 AC 340, en el que es va establir que el participant en una

l'article 81 –llavors, 85- del Tractat CE, el Tribunal d'Apel·lacions va considerar que no era possible cap reclamació pels danys quan aquests eren reclamats per una part de l'acord ja que “[...] *la finalitat de disposicions tals com l'article 85 [del Tractat CE] és protegir als tercers competidors i són, per tant, aquests els qui poden recuperar les pèrdues patides com a conseqüència d'un infracció d'aquells preceptes*”². Si bé una de les parts havia sol·licitat plantejar una qüestió prejudicial al jutge comunitari, tant en primera instància com en apel·lació, la consulta va ser considerada innecessària.

El Tribunal d'Apel·lacions, indecís entre seguir la línia de la jurisprudència nacional prèvia o preguntar al jutge comunitari si les conseqüències d'ordre civil de l'efecte directe de l'article 81 del Tractat CE abasten també a les parts d'un acord suposadament contrari a les normes de competència, va optar per això últim i va remetre al TJCE les qüestions següents:

- (a) Ha d'interpretar-se l'article 81 CE (antic article 85) en el sentit que una de les parts en un contracte il·lícit d'arrendament d'un establiment de begudes que conté una clàusula d'exclusivitat pot invocar l'esmentat article davant un òrgan jurisdiccional a fi d'aconseguir una protecció jurisdiccional contra l'altra part contractant?
- (b) En cas de resposta afirmativa, la part que sol·licita la protecció jurisdiccional té dret a què se li concedeixi una indemnització per danys i perjudicis per un perjudici que, suposadament, és el resultat d'haver estat vinculada per la clàusula del contracte que infringeix l'article 81 CE?
- (c) Ha de considerar-se compatible amb el Dret comunitari una norma del Dret nacional que disposa que els òrgans jurisdiccional no han de permetre a una persona al·legar i/o basar-se en els seus propis actes il·legals, com a pas necessari per obtenir una indemnització per danys i perjudicis?
- (d) Si es respon a la tercera qüestió que, en certes circumstàncies, l'esmentada norma pot ser incompatible amb el Dret comunitari, quines circumstàncies ha de tenir en compte l'òrgan jurisdiccional nacional?

Els dubtes del jutge britànic, i la consegüent resposta del TJCE, permetrien conèixer, per tant, si les conseqüències de l'efecte directe de les normes comunitàries de defensa de la competència inclouen, en tot cas, el dret a reparació dels danys patits i, en cas afirmatiu, si d'aquest dret poden beneficiar-se les parts d'un acord contrari a les mateixes.

• Jurisprudència Comunitària anterior

La resposta afirmativa del TJCE a la primera qüestió era esperable, tant per la pròpia naturalesa

infracció podia aspirar a la recuperació del que hagués perdut en base a un interès legal i equitatiu, ara bé, única i exclusivament en la mesura en què demostrés que aquest interès existia amb independència de la seva intervenció en la infracció.

² La traducció es nostra: “[...] *it is third party competitors who are intended to be protected by provisions such as Article 85 and who can recover damages for loss suffered of an infringement of those provisions*”.

de l'article 81 del Tractat CE, com per la coherència amb tota la jurisprudència comunitària anterior.

Així, en les sentències recaigudes en els afers *Francovich*³ i *Brasserie de Pêcheur*⁴ el TJCE ja va deixar establert que la possibilitat d'invocar davant els jutges les disposicions directament aplicables del dret comunitari “*només constitueix una garantia mínima i no n'hi ha prou per assegurar per ella mateixa l'aplicació plena i completa del Tractat. [...] La plena eficàcia de les normes comunitàries es veuria qüestionada i la protecció dels drets que reconeixen es debilitaria si els particulars no tinguessin la possibilitat d'obtenir una reparació quan els seus drets són lesionats per una violació del Dret comunitari*” (Considerants 20 de *Brasserie de Pêcheur* i 33 de *Francovich*, respectivament).

Paral·lelament, la jurisprudència ha anat establint (afers *Simmenthal*⁵ i *Factortame I*⁶), que correspon als òrgans jurisdiccionals nacionals proporcionar la protecció jurídica que es deriva per als ciutadans de l'efecte directe de les disposicions del Dret comunitari, conforme als mecanismes i vies de recursos previstos pel dret nacional corresponent. Ara bé, ni el grau de protecció resultant de l'aplicació del dret nacional de la competència pels tribunals nacionals pot ser inferior o menys favorable per als particulars que el que derivaria de l'aplicació del dret comunitari per aquells mateixos tribunals, ni pot articular-se de tal manera que l'exercici dels drets conferits resulti de pràctica impossible o difícil. Es tracta dels principis d'equivalència i efectivitat, establerts en l'afers *Francovich* i reiterats més tard en altres afers⁷.

En aquesta mateixa línia i ja en l'afers *Simmenthal*, el TJCE va resoldre que

“[S]eria incompatible amb les exigències inherents a la pròpia naturalesa del Dret comunitari tota disposició d'un ordenament jurídic nacional o tota pràctica, legislativa, administrativa o judicial, que reduís l'eficàcia del Dret comunitari pel fet de negar al Jutge competent per aplicar aquest Dret la facultat de fer, en el mateix moment d'aquesta aplicació, tot el que és necessari per excloure les disposicions legislatives nacionals que poguessin constituir un obstacle [...] a la plena eficàcia de les normes comunitàries”⁸.

³ Sentència del TJCE de 19 de novembre de 1991, Andrea Francovich, Danila Bonifaci i d'altres contra República Italiana, afers acumulats C-6/90 y C-9/90, Rec. p. 5357.

⁴ Sentència del TJCE de 5 de març de 1996, Brasserie de Pêcheur contra Bundesrepublik Deutschland i The Queen contra Secretary of State for Transport (ex parte: Factortame), afers acumulats C-46/93 y C-48/93, Rec. p. 1029.

⁵ Sentència del TJCE de 9 de març de 1978, Administration des Finances de l'Etat contra Sociedad Anónima Simmenthal, afer 106/77, Rec. p. 629.

⁶ Sentència del TJCE de 19 de juny de 1990, The Queen contra Secretary of State for Transport (ex parte: Factortame), asunto C-213/89, Rec. p. 2433.

⁷ Sentència del TJCE de 10 de juliol de 1997, Rosalba Palmisani contra Istituto nazionale della previdenza sociale, afer C-261/95, Rec. p. 4025, entre d'altres.

⁸ Interessa transcriure, per la seva claredat, els termes fets servir per la Comissió Europea en el punt 12 de la seva Comunicació relativa a la Cooperació entre la Comissió i els Òrgans Jurisdiccionals per a l'Aplicació dels articles 85 i 86 del TCE (DOCE C39/5, de 13 de febrer de 1993): “[...] La Comissió té interès en precisar que l'aplicació simultània del Dret nacional de competència és compatible amb la del Dret comunitari, sempre que no vagi en detriment de l'eficàcia i la uniformitat de les normes comunitàries de competència i de les seves mesures d'aplicació. Els conflictes que pugui plantejar l'aplicació simultània dels Drets nacionals i comunitari han de resoldre's d'acord amb el principi de la

Semblantment, en *Marleasing*⁹, un afer sobre l'aplicació d'una Directiva no transposada per l'Estat espanyol i invocada per un particular contra un altre, el TJCE va decidir que el jutge ha d'interpretar la legislació nacional a la llum del text i la finalitat de la Directiva, la qual cosa va conduir a descartar l'aplicació dels arts. 1261 i 1275 del Codi Civil espanyol a favor d'una disposició de la Directiva no transposada.

De la jurisprudència citada resulta clarament que el Dret comunitari reconeix el dret a reparació a favor dels perjudicats per la violació dels drets que emanen de les disposicions del Tractat CE directament aplicables. I que tal dret de reparació passa necessàriament per sobre de qualsevol norma nacional que pugui obstaculitzar la seva plena eficàcia de forma que el jutge nacional l'ha de deixar sense aplicació a favor de l'efecte directe del Dret comunitari.

Però fins a *Courage* les decisions dels jutges comunitaris que han establert el dret a reparació com a element intrínsec de l'eficàcia directa del Dret comunitari han estat dictades en procediments en què un particular reclamava a un Estat membre la seva responsabilitat per violació del Dret comunitari, però no reclamacions entre particulars.

En efecte, el TJCE no ha passat d'admetre que “*la plena eficàcia de les normes comunitàries es veuria qüestionada i la protecció dels drets que reconeixen es debilitaria si els particulars no tinguessin la possibilitat d'obtenir una reparació quan els seus drets són lesionats per una violació del Dret comunitari imputable a un Estat membre*” (Sentència *Francovich*, Considerant 33).

¿Constitueix aquesta jurisprudència base suficient per admetre que el Dret comunitari reconeix el principi de reparació amb caràcter general, això és, també davant violacions per particulars de disposicions del Dret comunitari dotades d'efecte directe, com és el cas de les normes de competència comunitàries?

En efecte, l'aplicabilitat directa dels articles 81 i 82 del Tractat CE –llavors, articles 85 i 86- va ser reconeguda aviat pel TJCE mitjançant la sentència recaiguda en l'afer *RTB i SABAM*¹⁰ i confirmada, més tard, en el conegut afer *Delimitis*¹¹. Des de llavors, va quedar establert que les esmentades disposicions poden produir efectes directes en les relacions entre particulars i creen drets a favor dels justificables que els òrgans jurisdiccionals nacionals han de tutelar. En conseqüència, tot particular pot invocar els articles 81 i 82 del Tractat CE davant els tribunals nacionals en defensa dels drets que, amb base en aquests, se li reconeixen.

No obstant això, fins ara cap sentència del TJCE havia proporcionat una resposta clara i explícita

primàcia del Dret comunitari. L'objecte d'aquest principi es descartar qualsevol mesura nacional que pugui comprometre l'efecte útil de les disposicions del Dret comunitari”.

⁹ Sentència del TJCE de 13 de novembre de 1990, *Marleasing SA* contra *La Comercial Internacional de Alimentación SA*, afer C-106/89, Rec. p. 4135.

¹⁰ Sentència del TJCE de 21 de març de 1974, *BRT c. Sabam*, afer 127/73, Rec. p. 51.

¹¹ Sentència del TJCE 28 de febrer de 1991, *Stergios Delimitis* contra *Henninger Braeu AG*, afer 234/89, Rec. p. 935.

a la qüestió de si, en el marc d'un procediment entre particulars sotmès a les normes comunitàries de la competència, aquest efecte incloïa el dret d'una part a ser indemnitzada pels danys i perjudicis patits, i molt menys si d'aquell principi també podia beneficiar-se una part involucrada en una infracció al dret de la competència.

El propi jutge britànic, abans de decidir la remissió de les qüestions prejudicials al TJCE en el marc de l'afer *Courage*, va tractar de buscar una resposta en les conclusions de l'Advocat General Van Gerven en l'afer *Banks c. British Coal Corporation*¹²:

“(42) Al meu parer, el valor de precedent que té la sentència Francovich per al present afer deriva de la forma en què, a manera de principi, en els apartats 31 i 32 de l'esmentada sentència el Tribunal dedueix el principi de la responsabilitat de l'Estat del sistema general del Tractat i dels seus principis fonamentals: “Ha d'assenyalar-se, en primer lloc, que el Tractat CEE ha creat un ordenament jurídic propi, integrat en els sistemes jurídics dels Estats membres i que s'imposa als seus òrgans jurisdiccionals, els subjectes dels quals no són només els Estats membres, sinó també els seus nacionals i que, igual que imposa càrregues als particulars, el Dret comunitari també genera drets que entren a formar part del seu patrimoni jurídic; aquests es creen no només quan el Tractat els atribueix de manera explícita, sinó també a causa d'obligacions que el Tractat imposa de manera ben definida tant als particulars com als Estats membres i a les Institucions comunitàries [...]”.

[...]

(45) [...] Arribo a la conclusió que el Dret a una reparació pel dany patit com a conseqüència que una empresa infringeix les normes comunitàries sobre la competència que tenen efecte directe té el seu fonament en el propi ordenament jurídic comunitari. En virtut de la seva obligació de garantir el ple efecte del Dret comunitari i de protegir els drets atorgats pels particulars per aquest concepte, els òrgans jurisdiccionals nacionals estan, doncs, obligats a concedir una indemnització pel dany que una empresa pateixi com a conseqüència de la infracció, per part d'una altra empresa, d'una disposició del Dret comunitari sobre la competència que tingui efecte directe”.

Lamentablement, el Tribunal de Justícia no va entrar en les qüestions plantejades per l'Advocat General, perquè va considerar aplicable el Tractat CECA i no el Tractat CE i va entendre que, en aquell, les disposicions en causa mancaven d'efecte directe.

Davant el mateix dubte, i tement que la solució tradicionalment aplicada pels tribunals britànics –això és, aplicació sense més d'un principi establert per la jurisprudència nacional– no resultés conforme amb el Dret comunitari, el Tribunal d'Apel·lacions es va remetre a Luxemburg.

La qüestió no és fútil. Amb una resposta afirmativa per part del TJCE, els tribunals nacionals tindrien molt difícil, si no impossible, negar o obstaculitzar les indemnitzacions de danys derivats d'infraccions a les normes comunitàries de competència valent-se per a això de l'aplicació de normes nacionals contràries a aquell principi. D'altra banda, això podria dissuadir als potencials infractors del dret comunitari de la competència, els quals haurien d'afegir l'eventualitat de reclamacions de danys a la sanció econòmica prevista per la llei.

• Respostes del TJCE en l'afer *Courage*

¹² Sentència del TJCE de 13 d'abril de 1994, afer C-128/92, *H.J. Banks c. British Coal Corporation*, Rec. p. 1209. Conclusions de l'Advocat General Van Gerven, presentades el 27 d'octubre de 1993.

En la sentència comentada, el TJCE respon les preguntes plantejades pel Tribunal d'Apel·lacions britànic de la manera següent:

- a) *Qualsevol justiciable pot invocar els articles 81 i 82 del Tractat CE davant els tribunals nacionals i beneficiar-se dels drets que, en el seu favor, es deriven del seu efecte directe (considerant 24).*
- b) *El benefici anterior abasta a les pròpies parts d'un acord contrari a aquelles disposicions (considerant 24).*

L'efecte directe de les disposicions en causa, com abans hem esmentat, és un principi consagrat des de fa dècades pel jutge comunitari i, en virtut d'això, tot òrgan jurisdiccional nacional ha de protegir els drets que en deriven, fins i tot per als qui han participat en les infraccions.

Això resulta evident si tenim en compte que la sanció establerta pel propi article 81 del Tractat CE és de nul·litat absoluta, això és, tot acord contrari a aquest precepte no podrà desplegar efectes de cap tipus, ni passats ni futurs, ni enfront de tercers ni entre les parts. Negar a una part de l'acord la possibilitat d'invocar la nul·litat de l'acord de què és partícip suposaria limitar l'abast de la sanció prevista pel Tractat. Fent ús dels termes utilitzats per l'Advocat General Mischo¹³, “*qualsevol obstacle que s'oposi a aquesta sanció, en aquest cas la prohibició d'invocar-la que pes[aria] sobre els contractants, privaria parcialment d'efecte a aquesta disposició*”.

En anteriors afers, el TJCE mai no havia atorgat rellevància al fet que l'article 81 hagués estat invocat per una de les parts de l'acord eventualment contrari a les normes de competència (punt 24 de les Conclusions de l'Advocat General Sr. Jean Mischo, ja citades). D'això es podia deduir que la dita circumstància no tenia vocació d'afectar l'abast de l'efecte directe de les normes comunitàries de competència.

D'aquí la importància de la clara afirmació continguda en la sentència, atesa la rellevància que els tribunals nacionals adquiriran en un futur proper en l'aplicació de les normes comunitàries de competència¹⁴.

- c) *Qualsevol justiciable té el dret a sol·licitar la reparació del perjudici que li hagi irrogat un contracte o un comportament susceptible de restringir o falsejar el joc de la competència (considerant 26).*
- d) *No pot excloure's a 'priori' que una acció d'aquest tipus sigui exercitada per una part en un contracte que es reputi contrari a les normes sobre la competència (considerant 28), si bé la reparació del dany podrà ser exclosa quan l'esmentada part hagi tingut una responsabilitat significativa en la infracció de la competència.*

¹³ Conclusions presentades el 22 de març de 2001.

¹⁴ Vegeu al respecte el Llibre Blanc sobre la modernització de les normes d'aplicació dels articles 85 i 86 [ara 81 i 82] del Tractat CE (aprovat el 28 d'abril de 1999) i la Proposta de Reglament del Consell relatiu a l'aplicació de les normes sobre competències previstes en els articles 81 i 82 del Tractat CE (COM(2000) 582, de 27 de setembre de 2000).

En primer lloc, el TJCE deixa clara constància del dret de tot justiciable a exigir reparació dels danys que li hagin estat causats com a conseqüència d'infraccions al dret de la competència, fins i tot si hi ha participat.

Seguint el mateix raonament utilitzat en els procediments en què els particulars reclamen la reparació del dany patit a un Estat membre, el TJCE reconeix que el dret de reclamar indemnització pels perjudicis derivats d'infraccions al dret de la competència és conseqüència de l'efecte directe de les disposicions en causa. Així, “*la plena eficàcia de l'article 85 del Tractat i, en particular, l'efecte útil de la prohibició establerta en el seu apartat 1 es veurien en entredit si no existís la possibilitat que qualsevol persona sol·liciti la reparació del perjudici que li hagi irrogat un contracte o un comportament susceptible de restringir o de falsejar el joc de la competència*” (Considerant 26). El dret a reparació emana, per tant, directament del Tractat CE i, com a corollari, tota norma nacional que s'oposi o obstaculitzi aquest dret haurà de ser exclosa pel jutge. En efecte, les normes nacionals que hauran de garantir la protecció d'aquell dret hauran de respectar els principis d'efectivitat i equivalència abans esmentats.

En segon lloc, el TJCE estableix una limitació important a l'esmentat benefici, fent-se ressò de la jurisprudència establerta pel Tribunal Suprem Federal dels Estats Units d'Amèrica en el cas [Perma Life Mufflers Inc. v. Int'l Parts Corp. \[392 US 134 \(1968\)\]](#), i reconeix que aquest dret de reparació no és absolut. Sobre la base del principi que un justiciable no pot beneficiar-se dels seus actes il·líctics ni enriquir-se sense justa causa, el TJCE estableix que el Dret comunitari no s'oposa a què el Dret nacional denegui el dret a obtenir una indemnització pels danys patits si s'ha comprovat que la part reclamant “*té una responsabilitat significativa en la distorsió de la competència*” (Considerant 31).

En conseqüència, no pot excloure's d'entrada la possibilitat de reclamar una indemnització pel sol fet que qui la reclama ha participat en la infracció de la norma, sinó que l'òrgan jurisdiccional haurà d'analitzar les circumstàncies del cas i, en aquest marc, concloure en l'existència o no d'un dret a indemnització. Què ha d'entendre's exactament per “*responsabilitat significativa en la distorsió de la competència*” correspon a l'òrgan jurisdiccional nacional i no se'ns escapa que aquest extrem plantejarà no poques dificultats d'interpretació. No ha d'oblidar-se, en aquesta feina d'interpretació, la necessària existència d'un nexa de causalitat que ha d'existir entre la violació de dret i el dany causat.

No obstant això, el TJCE proporciona a l'òrgan nacional algunes pautes i, a l'efecte, assenyala que aquest podrà tenir en compte el context econòmic i jurídic en el que es troben les parts, així com “*el poder de negociació i el respecteiu comportament d'ambdues parts al contracte*” (considerant 32). En aquest sentit, haurà de verificar si la part reclamant es trobava en una clara situació d'inferioritat en relació a l'altra part contractant, “*de forma que s'haurien vist seriosament restringides, o fins i tot anul·lades, tant la seva llibertat per negociar les clàusules del referit contracte com la seva capacitat per evitar el perjudici o limitar la seva quantia, utilitzant en particular al seu temps totes les vies jurídiques que estaven a la seva disposició*” (considerant 33).

Es protegeix, així, a les parts febles dels contractes que, per mancar de prou poder de negociació, pateixen la imposició de restriccions de competència dels efectes de les quals, en cas contrari,

haurien de respondre injustament. Al mateix temps, es preveu a les empreses que es trobin en la situació contrària que fins i tot les seves contraparts en els contractes estan habilitades per sol·licitar-los les corresponents indemnitzacions si s'acredita la infracció al dret de la competència.

De l'anterior resulta, d'altra banda, que les conseqüències pràctiques de les consideracions realitzades pel TJCE en la seva sentència es faran sentir exclusivament en el marc de les relacions verticals. La prova que una de les parts es trobava en una situació contractual de desavantatge sembla francament difícil en casos d'acords entre competidors.

• **Conclusions**

La doctrina establerta per la [sentència *Courage*](#) confirma principis ja establerts per la jurisprudència anterior del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees però a més a més i clarament dóna una passa més en benefici de tots els subjectes implicats en l'aplicació (*enforcement*) del dret comunitari de la competència.

Així i en primer lloc, i des d'un punt de vista pràctic, reforça la posició jurídica dels particulars, siguin ja persones físiques o jurídiques, destinataris directes d'aquestes normes. Des de *Courage*, ja no hi ha cap dubte que els articles 81 i 82 del Tractat CE, en tant que disposicions comunitàries directament aplicables pels tribunals nacionals, reconeixen als particulars el dret a ser indemnitzats pels perjudicis causats per infraccions del dret comunitari de la competència en què ells mateixos estiguin implicats, sempre que no hagin tingut responsabilitat significativa en la distorsió de la competència.

En segon lloc, *Courage* amplia el camp de treball dels juristes especialitzats en dret de la competència, en tant que els permet utilitzar l'acció d'indemnització per reforçar l'aplicació del dret de la competència amb instruments de pur dret privat.

Finalment, *Courage* reforça el paper dels jutges nacionals en l'aplicació de les normes comunitàries de competència, paper que pot ser encara més important si arriba a bon port l'actual reforma de les normes de desplegament dels articles 81 i 82 del Tractat CE.